

Uppsala Universitet
Juridiska institutionen
Terminskurs 4
Vt 2003
Håkan Westin

Dominik Zimmermann
820729-4359
Seminariegrupp: 7
Basgrupp: 4

PM – uppgift i straffrätt

1. Inledning och disposition

Att som förälder i bestraffningssyfte eller annars som led i uppfostran utsätta det egna barnet för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling, är enligt svensk rätt förbjuden. Genom en lagändring som skedde år 1966, anpassades de familjerättsliga bestämmelserna till det avståndstagande från aganderätt som hade initierats av en straffrättsreform nio år tidigare.¹ Efter ytterligare lagändringar som gav uttryck för samhällets allt mer avvisande inställning till aga som uppfostringsmedel, formulerades slutligen ett uttryckligt förbud mot varje handling i bestraffningssyfte som resulterade i att barnet tillfogades någon form av fysisk eller psykisk skada; stadgandet återfinns numera i FB 6:1. Frånsett en viss skyldighet att ha uppsikt över barnet och i sådant sammanhang stundom vara nödgat att övervinna motstånd från barnets sida, skall föräldrar i sitt vårdnadsansvar ge uttryck för ett erkännande av barnets integritet och egenvärde. Agaförbudet i FB 6:1 är inte direkt knuten till några straffbestämmelser, utan är avsedd att vid behov kombineras med adekvata bestämmelser ur brottsbalken (BrB).² Sålunda följer av svensk rätt att varje bestraffningsåtgärd mot barn är rättsstridig, om motsvarande handling mot en annan person är straffbar enligt BrB.

Den följande framställningen kommer att behandla det förevarande händelseförloppets olika delmoment utifrån ett straffrättsligt perspektiv. För att komplettera redogörelsen kommer dock i viss mån även angränsande rättsområden att beröras, främst det familjerättsliga. I syfte att skapa underlag för ett resonemang kring de olika straffbelagda gärningarna och det tänkbara personliga ansvaret, har lagstiftning valts som den primära källan. Emellertid kommer praxis och uttalanden ur såväl förarbeten som doktrin att nyttjas för att underbygga och åskådliggöra argumentationen.

2. Straffrättslig bedömning

Som framgår av händelsebeskrivningen stängde styvfadern (Mario) vid ett flertal tillfällen in sin styvson (Olle) i en garderob, i ett försök att tillrättavisa denne. Att på

¹ NJA II 1966 s. 612 och NJA II 1957 s. 388 ff.

detta sätt i bestraffningssyfte tidvis beröva ett barn sin frihet torde, beroende på barnets mognad, inte sällan vara ägnat att framkalla rädsla och ångest hos barnet. Då Mario i förhållande till Olle intar en ställning som åtminstone innefattar ett faktiskt vårdansvar – låt vara att han ej är Olles biologiska fader – bör beaktas att det åligger honom såväl som Nilla att sörja för Olles trygghet och goda fostran. Detta innebär att både barnets psykiska och materiella behov skall tillgodoses. Utifrån det anförda kan hållas för visst att en frihetsberövande behandling som likt den förevarande upprepas vid ett flertal tillfällen, är att se som ett orimligt uppfostringsmedel och därmed även utgör en otillåten kränkning av barnet, enligt FB 6:1.³ Vad härvid gäller den straffrättsliga bedömningen kan med hänsyn till omständigheterna ej uteslutas att behandlingen utgör ett straffbart frihetsberövande enligt det allmänna stadgandet i BrB 4:2. Bestämmelsen i BrB 4:1, vilken är avsedd att behandla endast vissa allvarigare fall av frihetsberövande, torde i förevarande läge inte vara relevant. Detta eftersom inget tyder på att Mario med inspärlandet eftersträvat att skada Olle till liv eller hälsa eller tvinga honom till tjänst eller att öva utpressning. Det bör vidare ifrågasättas huruvida Olle faktiskt berövats sin frihet eller om behandlingen blott begränsat dennes rörelsefrihet. Enbart i det förra fallet kan handlingen rent objektivt ses som olaga frihetsberövande enligt BrB 4:2. Vad som kan inverka vid en bedömning är exempelvis offrets reella möjlighet att själv avvärja en frihetsberövande effekt. Något krav på att frihetsberövandet haft en mera varaktig beskaffenhet uppställs emellertid inte.⁴ Gränsdragningen kan således vara svår att göra men torde i förevarande fall vara av underordnad betydelse, då även mindre grova brott kan leda till ansvar enligt BrB 4:2 st. 2. Kan inspärlandet inte beivras med stöd av bestämmelsen om olaga frihetsberövande, men utgör handlingen likväl fara för barnets personlighetsutveckling, finns dessutom inte sällan utrymme för ansvar till misshandel (BrB 3:5) eller olaga tvång (BrB 4:4). Då inspärlandet i förevarande fall synes ha skett medvetet och med full insikt om händelseförloppet, saknas skäl att tro att Mario inte skulle haft kontroll över skeendet som leder fram till frihetsberövandet. Vidare finns inga nationella begränsningar att beakta vid en tillämpning av de ovan nämnda straffbuden. Straffansvar för olaga frihetsberövande förutsätter emellertid gärningsmannens uppsåt i förhållande till den otillåtna gärningen (BrB 1:2 st. 1). Här verkar rimligt antaga att Mario enligt vad som framgår

² Prop. 1978/79:67 s. 4.

³ Se NJA 1957 s. 593 där vissa former av frihetsberövande hänfördes till förbjuden aga.

av händelsebeskrivningen hade för avsikt att spärra in Olle. Även i övrigt tyder den målinriktade och fullbordade handlingen på att Mario insåg att Olle skulle berövas friheten om han stängdes in i garderoben.

Rumsarrest och liknande former för bestraffning har även diskuterats av en norsk utredning år 1977. Utredningen ansåg att ett direkt förbud skulle vara olämplig då vissa sådana åtgärder fortvarande borde vara tillåtna i tillrättavisande syfte. Även svensk rätt avhåller sig från alltför preciserade förbud och kräver istället att en gärning ska ha begåtts i bestraffningssyfte för att vara rättsstridig.⁵

Såsom framhölls i inledningen får enligt svensk rätt inga former av våld i bestraffningssyfte, dvs. även sådana störningar som är helt lindrig eller hastigt övergående, vara medel i barns fostran.⁶ Trots det kan enbart sådana kroppsliga störningar som inte är alltför obetydliga, leda till ansvar för misshandelsbrott.⁷ Med hänsyn till det anförda kommer tilldelande av örfilar och luggandet att vara straffrättsligt ansvarsgrundande enbart då motsvarande handling mot en annan person är straffbar som misshandel enligt BrB.⁸ Generellt bedöms som misshandel bl.a. tillfogande av kroppsskada eller smärta och försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd, BrB 3:5. Med kroppsskada åsyftas vidare främst sådana typiska skador som sår och svullnader, som dock inte samtidigt behöver ha inneburit tillfogande av smärta.⁹ Då ifrågavarande bestraffningsåtgärd i enlighet med Olles uttalande inte synes ha resulterat i någon smärta, förefaller lidandet visserligen ha varit så obetydligt i både intensitet och varaktighet att gärningen inte når upp till vad som är straffbart enligt BrB 3:5. När barn utsätts för en upprepad kroppslig kränkning måste emellertid uppmärksammas risken för ett psykiskt lidande vilket ofta är en följd av de fysiska bestraffningsåtgärderna. Särskilt med avseende på Olles förhållandevis ringa ålder och försvarslöshet bör frågan ställas huruvida en sådan beaktansvärd grad av psykisk påverkan, som kan falla under BrB 3:5, kan ha uppnåtts.¹⁰ Vad gäller bedömningen av en gärnings svårhetsgrad ger praxis uttryck för en viss återhållsamhet att bedöma kroppsliga tillrättavisningar av barn som annat än ringa

⁴ Kommentar till brottsbalken del I, s. 4:5.

⁵ NOU 1977:35; jfr. departementschefen i prop. 1978/79:67 s. 7 f.

⁶ Prop. 1978/79:67 s. 7 f.

⁷ Prop. 1981/82:168 s. 59 f. och Kommentar till brottsbalken del I, s. 3:32.

⁸ Departementschefen i NJA II 1957 s. 391 och två ledamöter från lagrådet i NJA II 1979 s. 477.

⁹ Kommentar till brottsbalken del I, s. 3:28.

¹⁰ Departementschefen i prop. 1992/93:141 s. 24 f. och s. 57 f.

misshandel, såvida inte uppenbara skäl talar för en strängare värdering. Inte sällan tar domstolen dock hänsyn till just en eventuell psykisk skada hos barnet. Bl.a. har som ringa misshandel bedömts att en far tilldelat sin 3-årig son slag mot halsen och tagit grepp i nacken på denne, vilket lett till smärta och rodnat. Samma bedömning gjordes då en 12-årig pojke i bestraffningssyfte tilldelades tre rapp med björkris. Bestraffning av en 7-årig son genom slag med öppen hand över näsan, med smärta och blodvite som följd har likväl ansetts vara misshandel av normalgraden.¹¹ Med utgångspunkt från praxis förefaller den nu berörda kroppsliga bestraffningen av Olle vara att se som ringa misshandel. Visst utrymme torde dock även här finnas för att istället se behandlingen som ofredande (BrB 4:7). Vad avser det personliga ansvaret liknar en sådan bedömning den som anförs nedan och kommer därför här inte att behandlas separat.

Det våld som Olle vid ett tillfälle utsattes för genom slag med bl.a. basebollträ och hårt tryck mot kroppen, skiljer sig från hittills berörda situationer genom sin intensitet och synnerligen hänsynslösa karaktär. Då den vållade skadan var av bestående art och med beaktande av att misshandeln delvis utfördes med hjälp av ett tämligen farligt redskap samt fortsatte efter att Olle saknade förmåga att värja sig, måste brottet bedömas som mycket allvarligt. Med hänsyn till att gärningen sålunda riktades mot ett till gärningsmannen närstående barn som varit helt skyddslöst, vittnar misshandeln om en sådan särskild hänsynslöshet och råhet att den är att bedöma som grov, enligt BrB 3:6.¹²

Även då Mario måste ha varit medveten om att en skada skulle inträffa som ett resultat av handlandet, är tveksamt huruvida han haft kontroll över det skeende som motsvarar brottsbeskrivningen (se ovan).¹³ Emellertid kan hållas för visst att både slag med basebollträ och hårt tryck mot kroppen, även utifrån Marios synpunkt måste ha framstått som ett icke godtagbart risktagande, framförallt då det utövas mot en helt skyddslös och väsentligen yngre person. Att Mario genom detta risktagande orsakat de inre skadorna som senare kunde fastställas ha drabbat Olle, torde vara ställt utom tvivel. Vidare förefaller rimligt att den sålunda oaktsamma gärningen förverkligat just en sådan risk som vid ovannämnda bedömning ansågs göra risktagandet ej godtagbart. Av det anförda kan följaktligen slutas att en otillåten

¹¹ RH 2000:100, RH 1986:163 och RH 1994:118.

¹² Jfr. NJA 1992 s. 85.

gärning begåtts. Att misshandeln skulle vara tillåten eller åtminstone tolerabel som uppfostringsmetod, utesluts av att någon ansvarsfrihetsgrund inte finns för vårdnadshavare som använder kroppssaga som uppfostringsmedel.¹⁴ Utrymme för förälderns samtycke i kombination med social adekvans torde saknas med hänsyn till den inledningsvis omnämnda rättsutvecklingen.¹⁵

Vad avser det personliga ansvaret talar misshandelns karaktär starkt för att någon sorts kroppsskada var eftersträvad att tillfoga vid tidpunkten. Åtminstone saknas, med hänsyn till Marios övriga beteendemönster, skäl att tro att han skulle ha avhållit sig från handlingen om han hade insett att en möjlig kroppsskada faktiskt skulle inträffa. Personlig culpa som ansvarsrekvisit är vid detta brott inte aktuell. Med anledning av brottets karaktär borde emellertid ställning tas till om Mario dessutom kan ha haft uppsåt att döda. Att något dödsfall i förevarande läge inte inträffat är av ringa betydelse då mord eller dråp är straffbart även på försöksstadiet (BrB 23:1 och BrB 3:11). Att bedöma utifrån sakomständigheterna synes Marios handlande generellt sett grunda sig på en villfarelse om vårdnadshavarens rätt att handgripligen tillrättavisa barn. Något uppsåt som täcker en icke inträffat dödlig följd av gärningarna torde således inte finnas.¹⁶ Det saknas också skäl för antagande att Mario skulle ha handlat som han gjort, om han föreställt sig att våldshandlingarna skulle orsaka Olles död.

Vad avser det ovan behandlade inspärrandet av Olle, samt den kroppsliga tillrättavisning som riktats mot honom vid ett flertal tillfällen, synes tveksamt om dessa gärningars samlade straffvärde beaktas tillräckligt vid en tillämpning av de nu berörda straffstadgandena. Sedvanlig lagföring koncentreras i huvudsak kring enskilda handlingar varvid gärningarnas systematiska karaktär riskerar att inte återspeglas i det enskilda straffvärdet. I synnerhet tenderar faktorer som att brott riktas mot närstående och åsamkar offrets självkänsla och integritet en väsentlig skada, att förbises. Eftersom de kränkande handlingarna i förevarande fall riktas mot samma offer, som dessutom är en till gärningsmannen närstående person, kan en samlad straffrättslig bedömning göras enligt BrB 4:4 a st. 1.¹⁷ För att fälla till ansvar för grov

¹³ Jareborg I, s. 209 ff.

¹⁴ Lagutskottet i NJA II 1966 s. 612 och två ledamöter från lagrådet i NJA II 1979 s. 477.

¹⁵ Se däremot HD:s bedömning i NJA 1997 s. 636 där delvis andra förutsättningar fanns.

¹⁶ En liknande bedömning gjordes i det i NJA 1998 s. 86 refererade rättsfallet.

¹⁷ Se om det följande prop. 1997/98:55 s. 131 ff.

fridskränkning fordras att de olika brotten, vilka ska utgöra led i den upprepade kränkningen, har bedömts var för sig vara brottsliga gärningar enligt bestämmelser i 3, 4 eller 6 kap. BrB. Kravet på att offrets självkänsla ska ha skadats allvarligt, presumeras vara uppfylld i de fall gärningarna typiskt sett leder till denna effekt. Härvid kan inverka att offret är ett barn och därmed är särskilt utsatt. Att delikterna hänför sig till olika brottstyper (såsom ofredande och misshandel, se ovan) avhåller i sig inte från en samlad straffvärdering så länge inget av de ingående brotten redan tidigare blivit lagförd. Vid konkurrens mellan BrB 4:4 a st. 1 och annan mer specifik lagstiftning är normala konkurrensregler avsedda att tillämpas.¹⁸ Således kan i förevarande fall vara lämpligt att på detta sätt föra samman exempelvis ofredande och ringa misshandel och fokusera på den psykiska skada som åsamkats Olle. Däremot borde en domstol döma separat för grova brott för vilka straffskalan generellt sett är strängare, såsom exempelvis grov misshandel. Hur många brottsliga gärningar som krävs för att kränkningen skall betraktas som upprepad är beroende av gärningarnas karaktär. Att Olle stängdes in i garderoben cirka två gånger varje månad i ett halvår, samt utsattes för kroppslig tillrättavisning vid ett par tillfällen, torde emellertid vara tillräcklig.

Även grov fridskränkning är ett brott som förutsätter uppsåt och inte personlig culpa för ansvar. Likväl innefattar detta krav inte att gärningsmannen ska ha eftersträvat att allvarligt skada offrets självkänsla. Istället fordras ett uppsåt som täcker de omständigheter som är avgörande för huruvida gärningarna inneburit kränkning och varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla.¹⁹

3. Avslutande kommentar

Som anfördes ovan vilar på vårdnadshavare i första hand ansvaret för att barnet erhåller en sorgfällig uppfostran. Föräldrar (stundtals även annan vuxen) intar följaktligen en garantställning i förhållande till barnet och kan således hållas ansvarig för barnets handlingar, men i viss mån även för vad barnet utsätts för. I förevarande fall kan hållas för visst att den kränkande behandling som Olle utsattes för var en direkt följd av styvfaderns medvetna handlingar. Då bestraffningen ägde rum i

¹⁸ Prop. 1997/98:55 s. 80.

¹⁹ Prop. 1997/98:55 s. 133 f. och s. 207 Bilaga 11.

hemmet kan emellertid i fråga om ansvar för behandlingen även moderns roll vara av intresse. Då hon med nödvändighet måste ha haft kännedom om faderns bestraffningsåtgärder har det ålegat henne att söka förhindra dessa. Hennes underlåtenhet i detta avseende bör rimligtvis bedömas återhållsamt med hänsyn till hennes egen eventuella utsatthet. Likväl kan inte uteslutas att hon genom sin underlåtenhet att reagera, brustit i sitt skyddsansvar och därmed på ett straffbart sätt bidragit till de brottsliga gärningarna. Utrymme finns för att bedöma hennes underlåtenhet i detta avseende som ett medverkande i mindre mån, jämlikt BrB 23:5. Däremot kan Nilla naturligtvis inte hållas ansvarig för brottsliga gärningar begångna av Mario, då en rättslig övervakningsplikt mellan makar inte finns.²⁰ Då Olle genom styvfaderns behandling utsattes för fara för svår kroppsskada har det inom ramen för Nillas garantställning varit hennes skyldighet att ordna sonen läkarvård. Hennes underlåtenhet att omedelbart föra Olle till läkare kan vara grund för straffansvar.²¹ En förutsättning härför är emellertid att underlåtenheten är straffbar, exempelvis som framkallande av fara för annan (BrB 3:9).

²⁰ Jareborg II, s. 217.

²¹ Jfr. RH 1981:107.

Källförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1978/79:67 om ändring av 6 kap 3 § FB – Förbud mot aga.

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1992/93:141 om ändring i brottsbalken m.m.

Prop. 1997/98:55 om kvinnofrid.

NJA II 1957 s. 388

NJA II 1966 s. 612

NJA II 1979 s. 472

NOU 1977:35 förslag till lov om barn og foreldre.

Litteratur

Holmqvist, L, Leijonhufvud, M, Träskman, P. O., Wennberg, S, Brottsbalken. En kommentar. Del I (1-12 kap.), Studentutgåva 3, Norstedts 2002

Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, Iustus Förlag 2001 (cit: Jareborg I)

Jareborg, Nils, Brotten. Första häftet, 2:a uppl, Norstedts 1989 (cit: Jareborg II)

Rättsfall

NJA 1957 s. 593

NJA 1992 s. 85

NJA 1997 s. 636

NJA 1998 s. 86

RH 1981:107

RH 1986:163

RH 1994:118

RH 2000:100